

A soproniak, ha napjainkban elhaladnak a Rákóczi utca 8. szám alatt található épülettömb mellett, sajnálkozva állapítják meg, hogy milyen kár az évek óta lassan, de biztosan pusztuló egykori Ruhagyárért. Aki szán néhány percet arra is, hogy a kapu melletti emléktáblákat elolvassa, megtudhatja azt is, hogy 1944-ig iskola, tisztii leánynevelő intézet működött a falak között. Rég a feledés homályába merült már, hogy a Felsőbüki Nagy család egyik tagja, a reformkor jeles alakjaként ismert Felsőbüki Nagy Pál¹ testvére, Felsőbüki Nagy Sándor² építtette az eredeti épületet a 19. század első felében. A palota tervrajzát és leírását először Winkler Gábor közölte.³ Az alábbi tanulmány arra keresi a választ, milyen körülmények között épült fel a kecses kis palota, amely egy évszázad alatt a különféle bővítésekkel az utcaképet a mai napig uraló, tekintélyt parancsoló monstrummá vált (1. kép).

Felsőbüki Nagy Sándor a Vas és Sopron vármegyékben elő középirtokos Felsőbüki Nagy család sarja volt: apja Felsőbüki Nagy Sándor⁴ Sopron vármegye alispánja, főjegyzője, anyja Somogyi Erzsébet. A házaspárnak hat gyermeke született: Erzsébet, Pál, Sándor, Péter, Sándor és Klára. A sorban harmadik volt a hároméves korában elhunyt (I.) Sándor, a gyermek halálát követően született kisfiút – a kor szokásainak megfelelően – ismét Sándornak nevezték el. Az elsőszülött fiúra, Pálra a reformkor jelentős alakjaként emlékezünk.

A legkisebb fiú nem tűnt ki különösebben a generációkon át elsősorban megyei szinten jelentős hivatalviselő ősoket felvonultató családban:⁵ táblabírói címe szinte általánosnak mondható a korszakban, és nem takart valódi tisztséget. Felsőbüki Nagy Sándor 1782 és 1852 között élt, fiú örököse nem született, csupán egyetlen leánya, Alexandra (vagy Alexandrina) Julianna 1836-ban. A gyermek édesanyját, a bécsi származású Leopoldina von Vogelt néhány évvel később, 1842-ben, farádi birtokán vette feleségül.⁶ Javaival jól gazdálkodott, tanúsítja mindezt a Magyar Nemzeti Levéltár

¹ Felsőbüki Nagy Pál (1777 Fertőszentmiklós – 1857 Bécs) a magyar reformkor nagy alakja, országgyűlési követ.

² Felsőbüki Nagy Sándor (ifjabb) (1782 Fertőszentmiklós – 1852 Sopron) Felsőbüki Nagy Pál testvére, táblabíró.

³ Winkler Gábor: Sopron építésze a 19. században. Budapest, 1988, 46.

⁴ Felsőbüki Nagy Sándor (1736 Rőjtök – 1799 Bük) Sopron vármegye alispánja, országgyűlési követ

⁵ Vö: Dominkovits Péter: A három Bük története. 1526–1780. Vasi Szemle 68 (2015), 420–436.

⁶ Vö.: <https://familytrees.genopro.com/373407Kortvelyessy/Felsobuki-Nagy-csalad/> letöltés ideje: 2016.01.27.

1. kép. A Rákóczi u. 8. utcai homlokzata 2016-ban. Fotó: Csekő Ernő.

Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában fennmaradt végrendelete, valamint a halálát követő hagyatéki eljárás és bírósági végzés iratai.⁷ Nagyobb birtoktesttel Farádon

⁷ MNL GYMSMSL XIII.11.9.d. Felsőbüki Nagy Sándor végrendelete (1851), pótvégrendelete (1852), bírósági jegyzőkönyv (1852). A végrendelet elárulja, hogy a gyermek és örökös Alexandrina törvényes származásával kapcsolatosan a rokonság kételyeket támasztott: „Minden ingó és ingatlan javaimat, akár legyenek azok Ősiek, vagy szerzeményeim, Farádon, Sopronba, vagy akárhol, egy szóval minden vagyonommal, a mint holtom után találtatni fog, hagyom és testálom szeretett egyetlen édes Leányomnak Alexandrinának, mint házasságom által törvényesített gyermekemnek és örökösnémnek. Minthogy pedig értésemre esett, hogy némelyek az atyámfiai közül Leányomnak Alexandrinának tőlem, sőt még feleségemtől való származását is a világ előtt kétségbe hozni, és őtet halálom után perrel is megtámadni igyekeznek; azért és ezen utolsó soraimba [...] említett szeretett egyetlen Önnön Leányomat Alexandrinát mint valójában tőlem és feleségemtől származottat vallom, [...] minden jussaiba megerősítem.” MNL GYMSM SL XIII. 11. Felsőbüki Nagy család iratai. 9. d. Felsőbüki Nagy Sándor végrendelete Farád, 1851. jún. 7. 1–2.

rendelkezett, mindemellett 1833-ban megbízást adott a soproni Hild Vencel⁸ építőmesternek, hogy Sopronban az akkor még külvárosnak számító Hosszú soron egyemeletes palotát építsen családjá számára. A Hosszú sor az iparosodás előtt a város leghosszabb utcája volt, az egykori Újteleki és a Magyar Kapu között, a mai Rákóczi utca – Széchenyi tér – Magyar utca vonalán. 1427-ben Lebergasseként már említik, a külső városfalakon kívül húzódott, számtalan apró házikó szegélyezte.⁹ A 19. század elején a Várkerület beépülése mellett elsősorban erre terjeszkedett a város.¹⁰

A palotát tervező és kivitelező Hild Vencel „a 19. század első felének tipikus vidéki mesterembere, akinek munkásságát megalapozott szakmai tudás, lelkiismeretesség és munkaszeretet jellemzi. Egyaránt tervez és kivitelez, sok és sokféle építési tevékenységét jó gyakorlati érzékkel, ügyesen, gazdaságosan végzi”.¹¹ A csehországi születésű Hild 1812 körül telepedett meg Sopronban, ahol 1813-ban már polgárjogot szerzett. A romantikus klasszicizmus időszakában megvalósult épületei közül a Fő téren található soproni vármegyeháza volt a legjelentősebb, amelyet 1828 és 1834 között kivitelezett, és amelyben ma a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltára mellett a kormányhivatal irodái működnek. Jelentős szerepe volt a város déli irányú terjeszkedését elősegítő építkezéseknél, a mai Ógabona tér, Rákóczi utca, Hátulso utca, Ötvös utca környékén: több kisebb lakóépület mellett a soproni evangélikus líceum épületét is ő tervezte. A fentebb említett Hosszú soron – a mai Rákóczi utcában, a tanulmányban tárgyalt későbbi Felsőbüki Nagy-féle palota helyével átellenben – már 1816-ban kétemeletes házat épített a gazdag kereskedőcsalád, a Lenck¹² família számára. A Széchenyi-palota átépítéséhez is készített terveket 1830-ban, a soproni városháza épületéhez pedig 1834-ben, röviddel halála előtt.¹³

Utolsó jelentős megbízásainak egyike volt a Felsőbüki Nagy Sándor részére tervezett és épített palota, amely a mai Rákóczi utca 8. számú ház helyén 1833-ban épült fel. (Hild Vencel korábban is tervezett már házat Felsőbüki Nagy Sándor részére, 1822-ben a mai Új utca 18., akkor Neugasse 94. szám alatt felépítendő egyemeletes ház azonban csak terv maradt.¹⁴) Hild a Hosszú sori telekre U alakú, egyemeletes házat tervezett (2. kép), és épp a korszakban nagyvonalúnak számító térhasználat tette később lehetővé, hogy az

⁸ Hild Vencel (? Klatovy, Csehország – 1834 Sopron) építőmester, a romantikus klasszicizmus stílusában alkotott, a soproni polgárjogot 1813-ban szerezte meg.

⁹ Magyar Várostörténeti Atlasz 1. Sopron. Összeállította: Jankó Ferenc, Kücsán József és Szende Katalin, Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda közreműködésével. Sopron, 2010. 65.

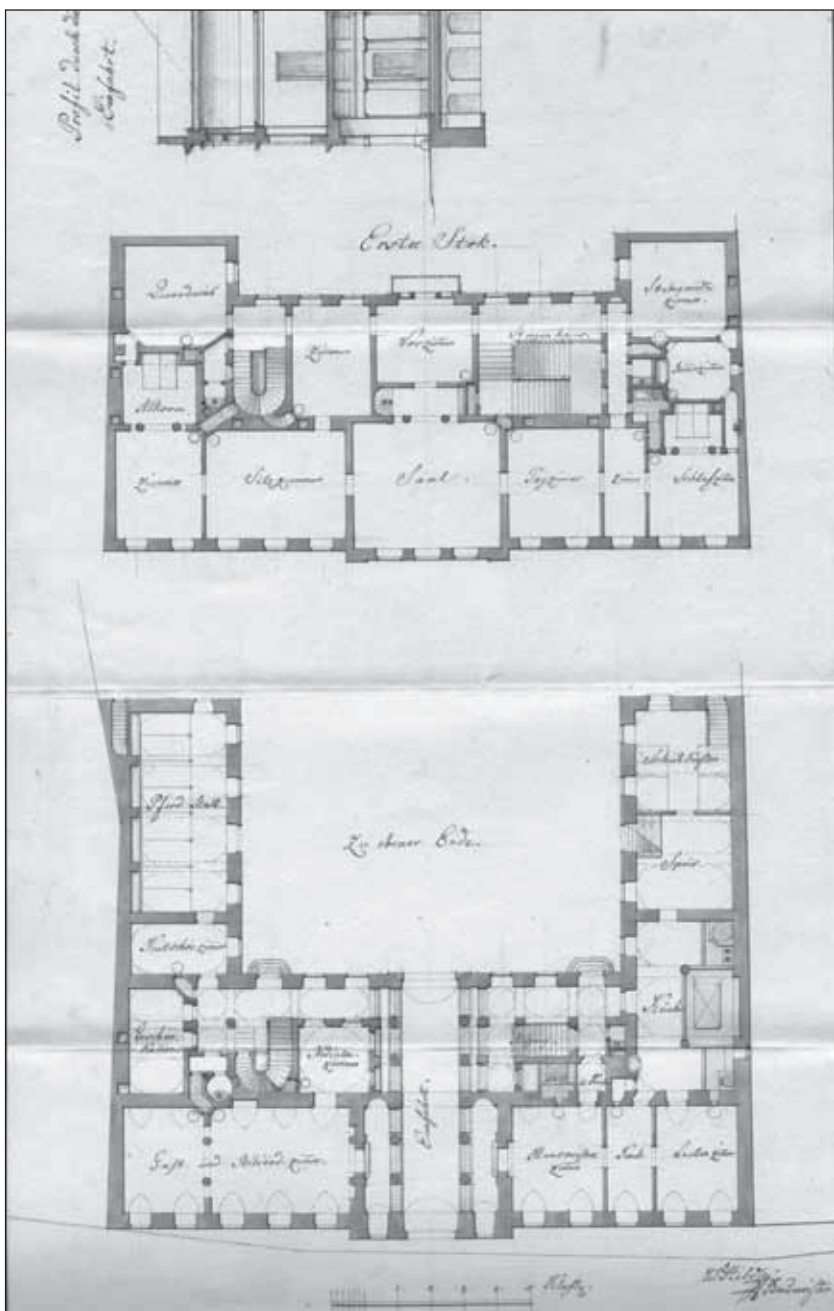
¹⁰ Uo. 40.

¹¹ Winkler 1988. 40.

¹² A Lenck család őse a 17. században Szászországból települt Sopronba, a 19. században a város egyik leggazdagabb kereskedőcsaládjá, nevüket a Lenck-átjáró, a Szent György utcát a Várkerülettel összekötő bérház és a Deák téren álló hajdani Lenck-villa őrzi.

¹³ Winkler 1988, 39–44.

¹⁴ Winkler 1988, 212.

2. kép. Felsőbükii Nagy Sándor palotájának terve, Hild Vencel 1833,
MNL GYMSM SL IV.B.1106. APOe XVI. 407.

épületet kis átalakításokkal bentlakásos nevelőintézeté alakítsák. „A megoldás nagyvonalúsága vetekedett az e korban épült középületekével. Az emeleti előtér oszlopos átjárójával kapcsolódott a nagyméretű szalonhoz. Ehhez kétoldalt gazdagon berendezett közösségi terek (könyvtár, nappali) csatlakoztak. A térsort két oldalon lezáró hálósobák jellemző módon ugyancsak a reprezentatív helyiségek közé tartoztak: egy-egy hálósoba előtérből és az ehhez kapcsolódó alkóvból állt; a kettőt oszlopos átjáró kötötte össze.”¹⁵ Az ugyanebben az időben épült kerti házat később elbontották.¹⁶ Az épületben volt még porta, szolgálati lakás, konyha, kamrák, istállók – a gazdasági funkciót betöltő helyiségek a két földszintes udvari szárnyban kaptak helyet.

A család mintegy három évtizedig birtokolta a palotát, Felsőbüki Nagy Sándor 1852. március 23-án bekövetkezett halála után egyetlen leánya, Alexandrina¹⁷ örökölte meg. A Soproni Levéltár őrzi a Felsőbüki Nagy család iratait, köztük Felsőbüki Nagy Sándor végrendeletét is, amelyet Farádon, 1851. június 7-én foglalt írásba. „E szerint a soproni házam és két szőleim jövedelme szinte mind a farádi jószágom, vagy egyéb okaiból létező vagyonomnak jövedelme kedves Leányomnak férjhez menése után egyedül ötöt illetvén rendelem, hogy [...] az adósságaim törlesztésére fordítsa [...]. Ha pedig a fent említett Háznak eladása a hozzá tartozandókkal együtt az adósságaim tökéletes törlesztésére elkerülhetetlenül szükséges lenne, ezt nem ellenzem, de csupán és egyedül a most említett célra. Figyelmeztetem egyszersmind szeretett Leányomat, hogy ezen Ház a soliditása, kellemetessége és jófejkvése miatt mindég igen betses lesz, azért annak eladásával ne hirtelenkedjék.”¹⁸

Alexandrina egy bő évtizeddel később, 1863. december 1-jén ment feleségül Nagysarlói Sarlay Jánoshoz¹⁹. A jogász végzettségű, bíróként tevékenykedő férj munkája Pesthez kötötte a családot. Házasságukból két gyermek született, Mária 1864-ben, Sándor 1867-ben, mindketten Pesten: Mária felnőve a neves festőművész, Szentkirályi Baditz Ottó felesége lett.²⁰

Az édesanya, Felsőbüki Nagy Alexandrina házasságának ötödik évében, 1869-ben adott túl a soproni külvárosi palotán. A vevő személye sem volt esetleges: a tisztii leánynevelő intézetet működtető egyesület tett vételi ajánlatot a palotára, amelynek alapító tagjai között Nagy Alexandrina édesanyja, Leopoldina von Nagy neve is szerepel. 1853. május 16-án kelt az a nyomtatásban is kiadott jegyzőkönyv, mely a Soproni Nőegyletnek Árva,

¹⁵ Winkler 1988, 44.

¹⁶ Winkler 1988, 212.

¹⁷ Felsőbüki Nagy Alexandrina (1836 – 1912 Budapest) Felsőbüki Nagy Sándor egyetlen leánya, Nagysarlói Sarlay János felesége.

¹⁸ MNL GYMSM SL XIII. 11. Felsőbüki Nagy család iratai. 9. d. Felsőbüki Nagy Sándor végrendelete Farád, 1851. jún. 7. 4.

¹⁹ Sarlay János (1817 Répceszentgyörgy – 1895 Budapest) kúriai bíró, udvari tanácsos. <http://www.radixindex.com/csaladtortenet/nevmutato/sarlay>. letöltés ideje 2016.01.27.

²⁰ <http://www.geni.com/people/M%C3%A1ria-Sarlay/6000000010122071468> letöltés ideje: 2016.01.27. Sarlay Sándor (1867 Pest – ?) és Sarlay Mária (1864 Pest – 1918 Magyarakeresztúr), Baditz Ottó (1849 Tótkeresztúr – 1936 Magyarakeresztúr), festőművész.

Vagyontalan cs.k. Osztrák Tiszti Leányok Nevelésére Alakult Egyesülete (Oedenburger Frauen-Vereins-Anstalt zur Erziehung und Bildung verwaister mittelsoher Töchter k.k. österreicherischer Offiziere) megalakulásáról tudósított. A jótékonyági egyesületet az alapító jómódú polgárok, császári tisztok, és nemesi illetve polgári családok hölgytagjai azért hozták létre, hogy a császári hadsereg tisztjeinek elárvult leánygyermekéi számára megfelelő neveltetést és – a későbbiekben nevelőnői illetve tanítónői képesítés birtokában – megélhetést biztosítsanak.²¹ Kezdetben a Szent Orsolya-rend²² soproni zárdájában neveltették az első növendékeket, majd amikor adományokból és hagyatékokból összegyűlt egy nagyobb összeg, akkor gondolhattak arra, hogy immár saját épületben ténylegesen is megnyitják a tiszti leánynevelő intézetet. „[...] az alaptőke 214.465 forintra emelkedett, az egyesület 1869. márc. 11-én tartott gyűlésén elhatározza, hogy a létesítendő intézet céljaira alkalmas házat keres megvételre. Végre Nagy Alexandrina Hosszú-soron levő háza 25.000 forintért megy át az egyesület tulajdonába.”²³

Az egyesület hozzájárult az épület intézeti célokra történő átalakításához, így 1870 őszén megkezdődhetett a tanítás. „A megvásárolt ház egy emeletes, a mai intézeti épület középső része, tizenhárom ablakkal, a két oldalrész három-három ablakos. Megindul a belső átalakítás, a felszerelés körülmények munkája.”²⁴ Alig hat évvel később, 1876-ban a fenntartó egyesület hosszas belső viták után úgy döntött, hogy az intézetet átadja további kezelésre a közös Hadügyminisztériumnak, azzal a kikötéssel, hogy az továbbra is a közös hadsereg tiszti leányárváinak nevelőintézetéül szolgáljon.²⁵

A Hadügyminisztérium 1877-ben vette át az intézetet, és kezdetét vette egy több, mint fél évszázados építkezés, melynek során a szomszédos házak, telkek felvásárlásával az intézet vertikális és horizontális irányban is jelentősen terjeszkedhetett. 1884-re készült el a második emelet ráépítése, az új emelet középpontjában a házi kápolnával. A nagyszabású terveket Schneider Márton²⁶ építész készítette el, 1883-ban, jelentősen átalakítva az eredeti épületet.²⁷ A Hadügyminisztérium az építkezéssel párhuzamosan fel-

²¹ Vö: *Németh Ildikó*: Adalékok a soproni tiszti leánynevelő intézet alapításának történetéhez és a Flandorffer család társadalmi szerepvállalásához (1853) *Soproni Szemle* 67 (2013), 286–294.

²² A Szent Orsolya rend soproni zárdáját 1746-ban alapította Mária Terézia. A rend az évszázadok alatt az elemi leányiskola mellett tanítónőképzőt, női ipariskolát, polgári leányiskolát, leánygimnáziumot stb. is felállított.

²³ *Gangel Erzsébet*: A soproni magyar királyi Zrínyi Ilona honvédtiszti leánynevelőintézet története 1850–1936. Budapest, 1937, 10. vö.: MNL GYMSM SL IV.B.1106. APOe XVI. 407. Felsőbüki Nagy Sándor háza, földszinti és emeleti alaprajz. Közölte: Winkler 1988. 46.

²⁴ *Gangel* 1937. 11.

²⁵ MNL GYMSM SL X.302. A Soproni Nőegyletnek Árva, Vagyontalan Tiszti Leányok Nevelésére Alakult Egyesülete iratai, 1876.

²⁶ Schneider Márton (1848 Sopron – 1911 Sopron) építész, Zürichben tanult, Grazban, Bécsben, Kölnben dolgozott. Sopronban az 1880-as évektől munkálkodott.

²⁷ MNL GYMSM SL IV.B. 1106. APOe XXIV.8425. Schneider Márton építész tervei. Közölte: *Németh Ildikó*: Adalékok a soproni Magyar Királyi Zrínyi Ilona Tiszti Leánynevelő Intézet építéstörténetéhez, 1850–1944. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 14. Szerk.: Závodi Szilvia. Budapest, 2015. 181–199. 191.

vásárolta a szomszédos házat, és újabb szárnyat húzatott fel, amely 1890-re készült el. A tanárnői lakrészeket magában foglaló saroképület a Rákóczi utca – Hátulsó utca sarkán már az I. világháború kitörésekor, 1913–1914-ben készült el. A világháború megakasztotta az építkezést, az intézet földszintjén katonai kórházat rendeztek be.

Az 1920-as évek második felétől újabb építkezések indultak: a Hátulsó utcai házikók felvásárlásával és lebontásával immár szép park is létesült a korábbi udvar helyén, teniszpályával, kuglipályával, játéktérrel.²⁸ A kivitelező építési vállalkozó, Andráskey Müller Ede²⁹ iratanyagában található egy levél, melyben felajánlja a Neológ Izraelita Hitközségnek a mai Csatkai utcában építendő Izraelita Aggok Háza építéséhez szolgálatait, valamint azt a nagy mennyiségű bontott téglát, amelyet a tiszti leánynevelő intézet átalakításakor a Hátulsó utcai apró házak lebontásával szerzett.³⁰ A téglákból épült aztán az Izraelita Polgárotthon és a hozzá tartozó zsinagóga a mai Csatkai utcában (ma az MTA Geodéziai és Geofizikai Intézete található itt), Andráskey Müller Ede pedig még a kert hátsó részében a hajdani Weidinger-házból átépített modern orvosi épület és gyengélkedő kivitelezési munkálatait is irányíthatta 1930 és 1933 között.³¹

A második világháborúban ismét katonai kórházat rendeztek be az intézetben. 1944. december 6-án érte a legsúlyosabb bombázás Sopron városát, ekkor a tiszti leánynevelde épülete is jelentősen megrongálódott. A háborús éveket követően már nem indult újra a tanítás, az épület hasznosításáról pedig hosszas viták folytak. Végül 1952-ben az újonnan alapított Ruhagyárat helyezték el itt. Az udvart és kertet folyamatosan építették be a gyár szükségleteinek megfelelően raktárépületekkel, trafóházzal, üzemi bölcsődével, az épületbővítés utolsó fázisát pedig az 1970-es években felépült, Hátulsó utca felé terjeszkedő új gyáracsarnok jelentette.³²

²⁸ Gangel 1937. 58. vö.: Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936. 208. a Hátulsó utca 20., 22. és 24. számú házakat 1930/31 folyamán bontották le. Az 1921. december 14-i népszavazás alkalmával az Intézet ebédlőjében működött a szavazatszámoló bizottság.

²⁹ Andráskey Müller Ede (Hareth, Csehország 1866 – Székesfehérvár 1960) építési vállalkozó, kivitelező.

³⁰ MNL GYMSMSL XIV.163. Andráskey Müller Ede építési vállalkozó iratai 1900–1943. 5.d. Soproni M. Kir. Zrínyi Ilona Tiszti Leánynevelő intézetben végzendő átalakítások 1927–1933., XIV.163. 6.d. a Soproni Izraelita Hitközség által építtetett polgárotthon (zsidó aggok háza) építési munkálatai 1930. „Szombathely, 1930. július 10. A soproni Izraelita Hitközség nagyságos Elnökségének. Sopron. Tisztelettel bejelentjük a nagyságos elnökségnek, hogy Sopronban a Zrínyi Ilona m. kir. tiszti leánynevelő intézet telkén lévő régi épületek bontásával cégünk lett megbízva és így módunkba állana Önöknek épületekhez szükséges anyagokat, különösen követ és téglát rendkívül olcsó áron rendelkezésükre bocsátani [...] Ez alkalommal tisztelettel kérjük, hogy a menház építési munkálatait reánk bízni szíveskedjenek [...]”

³¹ MNL GYMSMSL XIV.163. 5.d. A Soproni M. Kir. Zrínyi Ilona Tiszti Leánynevelő Intézethez tartozó Weidinger-féle ház átalakítása intézeti gyengélkedő és mosoda céljára, 1929–1932.

³² Vö.: Németh 2015, 197.